

ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ОСОБИСТІСНОЮ ТРИВОЖНІСТЮ І ПРОФЕСІЙНОЮ АДАПТАЦІЄЮ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті зазначається, що порядок термінальних цінностей майбутніх педагогів спрямований на зниження ними тривоги і компенсацію почуття власної неповноцінності, а комбінація інструментальних цінностей демонструє орієнтири у побудові майбутніми педагогами найбільш ефективних форм їхньої поведінки.

Ключові слова: особистісна тривожність; майбутні педагоги; професійна адаптація; заклад вищої освіти; термінальні цінності; інструментальні цінності.

Вступ.

Успішність професійної адаптації пов'язана не лише із характером професійних намірів (трудова соціалізація), але і з індивідуальними адаптивними здібностями, рівнем тривожності особистості (толерантність до зовнішніх чинників роздратування), конфліктною поведінкою, поведінковими шаблонами, які формують особистісну позицію, починаючи з самих ранніх соціальних контактів, хоча найбільш значущими періодами професійної адаптації є навчання у закладі середньої спеціальної чи вищої освіти, початок трудової діяльності.

Мета статті – обґрунтування взаємозв'язку між рівнем особистісної тривожності майбутніх педагогів та їхньої професійної адаптації в умовах закладу вищої освіти.

Завдання статті – розкрити процесуально-змістовні зв'язки між рівнем особистісної тривожності студентів та їхньої адаптації до професійної діяльності під час навчання у педагогічному закладі вищої освіти.

Теоретичне підґрунтя.

Професійна адаптація - це процес і результат пристосування індивіда до вимог професії, засвоєння ним професійних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій [1, 2, 3 та ін.]. Професійна адаптація здійснюється шляхом звикання молодих фахівців до змісту і режиму праці, до вимог і стилю роботи, відносин у трудовому колективі. Вона визначається рівнем оволодіння

професійними навичками, формуванням професійно необхідних якостей особистості і відображає розвиток стійкого позитивного ставлення до обраної професії [4].

Аналіз досліджень із цієї проблеми (А.І. Галян, В.П. Каземіренко, О.І. Калюжна, О.Г. Солодухова та ін.) дозволяє зробити висновок, що професійна адаптація студента являє собою єдність адаптації індивіда до фізичних умов професійного середовища (психофізіологічний аспект), адаптації до професійних завдань, виконуваних операцій, професійної інформації і т. п. (професійний аспект) та адаптації особистості до соціальних компонентів професійного середовища (соціально-психологічний аспект).

Методи дослідження. Для діагностики соціально-психологічної адаптації використовувалися такі методи, як спостереження, бесіда, тестування. Було обрано як основні тест діагностики рівня особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна та методику К. Роджерса-Р. Даймондом. Для виявлення специфіки індивідуального пристосування використовувалися тести визначення рівня адаптованості - Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МОО-АМ), опитувальник ОМО В.Шутца-А.Рукавішнікова, методика «Шкала термінальних і інструментальних цінностей» М.Рокича.

Результати і обговорення.

Основне питання, яке вирішувалося в процесі дослідницької роботи, було сформульовано таким чином: якими

специфічними змінами у психіці молодшої людини буде супроводжуватися формування нових адаптаційних навичок, що забезпечують перехід зі стану залежного підлітка до стану незалежного дорослого в процесі професіоналізації у педагогічному закладі вищої освіти. Дослідження було проведено на вибірці з 244 студентів Уманського педагогічного університету ім. Павла Тичини, які навчаються на денному відділенні.

Для діагностики соціально-психологічної адаптації використовувалися методи спостереження, бесіда. Як основні було обрано тест діагностики рівня особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна та методику К. Роджерса-Р. Даймондом (інтерпретація здійснювалася відповідно до нормативних даних, розрахованих окремо для підлітків і дорослої вибірки). З батареї додаткових методик для виявлення специфіки індивідуального пристосування використовувалися тести визначення рівня адаптованості - Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МОО-АМ), опитувальник ОМО В.Шутца-А.Рукавішнікова, методика «Шкала термінальних і інструментальних цінностей» М.Рокича.

Тест з тривожності було обраний з тих міркувань, що передбачалося, що ця особистісна риса повинна ускладнювати професійну адаптацію. Потім отримані дані було піддано обробці χ^2 (Хі-квадрат - критерій Пірсона). Критерій χ^2 мав відповісти на питання, чи з однаковою частотою зустрічаються різні значення зазначеної ознаки в емпіричному і теоретичному розподілах.

Процес адаптації особистості до майбутньої професійної діяльності не обов'язково буде містити конфлікт. Деякі обстежувані виявляли тривожність, скаржилися на депресивний стан і відчуття себе нещасним із самого початку. Інші, навпаки, не відчували депресивного фону та успішно адаптувалися на етапі професійного становлення з початку навчання у педагогічному закладі вищої освіти. Але у будь-якому випадку мова йде про серйозні зміни, пов'язані із розривом зв'язків із батьківською сім'єю (переїзд в інше місто) і

поступовою орієнтацією на створення свого інтимно-особистісного простору, свого соціального фону, своєї сім'ї. Вплив раннього включення в процеси професіоналізації позначилися на особливостях взаємин обстежуваних із найближчим соціальним оточенням, своїми родичами. При цьому можна констатувати суттєві зміни відносин до своїх рідних у бік поступової втрати прямих і тривалих контактів. Однак за загальною суб'єктивною картиною переживання самотності можуть бути різні проблемні ситуації особистості. Необхідно відзначити, що якщо для одних проблемні ситуації можуть перебувати у сфері втрати звичних родинних зв'язків, то у інших процеси професійної адаптації могли бути пов'язані із навчальною діяльністю.

Аналіз результатів, отриманих за шкалою самооцінки Спілберга-Ханіна, засвідчив, що за рівнями реактивної тривожності розподіл майбутніх педагогів виглядає таким чином: низький - 20,5%, середній - 46,3%, високий - 33,2% студентів. За рівнями особистісної тривожності картина є такою: низький - 16,8%, середній - 58,2%, високий - 25,0% студентів відповідно. Таким чином, видно, що у «вузівському» блоці спостерігається помірна (середня) тривожність, однак, при цьому необхідно враховувати, що третина обстежуваних виявила високу реактивну тривожність, а високу особистісну тривожність виявили 24,2% осіб від загальної групи.

В результаті дослідження за допомогою Багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність-02» (МОО-АМ) отримані дані було взято для оцінки адаптаційних можливостей особистості щодо соціально-психологічних (з врахуванням психофізіологічних) характеристик. Безперервність процесу професійної адаптації та його якість (ефективність) у цьому випадку було співвіднесено із такими факторами, як реальність самосприйняття і сприйняття інших, порівняння власних потреб з власними можливостями та усвідомлене пояснення мотивів власної ситуативної поведінки.

Обробивши отримані дані, можна констатувати, що до групи із низькою

Питання психології

адаптації входить 37,3% студентів, до групи із задовільною адаптацією входить 36,9% студентів, а до групи із високою і нормальною адаптацією входить 25,8% студентів. Виходячи з отриманих даних, видно, що обстежувані в основному показали низький і задовільний рівні адаптації, що у цілому відобразило 73% опитаних. В процесі зіставлення та аналізу даних дослідження особлива увага приділялася пошуку механізмів, що забезпечують високий адаптаційний потенціал. Так, виявлено зв'язок між адаптивними здібностями і рівнем тривожності. Отримані дані дозволяють стверджувати про те, що високий рівень тривожності корелює із показниками дезадаптації. Однак існують значущі показники зв'язку між адаптивними здібностями і рівнем тривожності студентів і чи можуть ці показники дезадаптації бути пов'язаними із рівнем тривожності?

Результати обробки даних, отриманих за шкалою оцінки рівня реактивної та особистісної тривожності (Ч.Д. Спілберга, Ю.Л. Ханіна) і багаторівневим особистісним опитувальником «Адаптивність» (МОО-АМ), виявилися такими. При зіставленні результатів обстежуваних, які увійшли до груп із високим, середнім та низьким рівнями адаптивної здатності із результатами тесту Спілберга-Ханіна, виявилось, що студенти, які згідно із тестом

МОО-АМ було віднесено до групи із низьким рівнем адаптації, за тестом Спілберга-Ханіна виявили низьку реактивну та особистісну тривожність. При високих адаптивних показниках високий рівень тривожності в обстежуваних не спостерігався.

У студентів із середніми адаптивними здібностями спостерігається в основному середній рівень тривожності, проте високий і низький рівні тривожності майже є рівними. Найбільший відсоток вибірки за показниками дезадаптації доводиться на поєднання низьких адаптивних здібностей із високим ступенем тривожності. Далі, використовуючи критерій Пірсона, було здійснено статистичний аналіз отриманих даних, використовуючи χ^2 (Хі-квадрат). Розподіливши рівень тривожності між показниками адаптивних здібностей, було порівняно отримані емпіричні частоти із теоретичними:

H_0 : розподіл рівня тривожності не має значущих відмінностей від рівномірного розподілу.

H_1 : розподіл рівня тривожності матиме значні відхилення від рівномірного розподілу.

Розрахунок критерію χ^2 при зіставленні рівня тривожності між показниками адаптивних здібностей із рівномірним розподілом проведений таким чином (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок критерію χ^2 при зіставленні рівня тривожності між показниками адаптивних здібностей із рівномірним розподілом

Розряди – рівень адаптації	Емпіричні частоти	Теоретична частота сумарних проявів	(fej-ft)	(fej-ft) ²	(fej-ft) ² /ft
Високий	0	3	-3	9	3
Середній	1	3	-2	4	1,3
Низький	8	3	5	25	8,3
Суми	9	9	0		12,6

$$ft = n/k = 9/3=3$$

2 кр.

.05 .01

.991 .210

$$v=k-1=2$$

$$\chi^2 \text{ емп.} = 12,6 \chi^2 \text{ емп.} > \chi^2 \text{ кр.}$$

Відповідь: H_0 відхиляється, приймається H_1

Розподіл рівня тривожності має значні відмінності від рівномірного розподілу (високий рівень тривожності призводить до дезадаптації обстежуваних. За іншими методиками, найбільш інтересні результати було отримано за методикою ОМО і

методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

Застосування опитувальника ОМО В. Шутц-А.Рукавішнікова «Включення» (I), «Контроль» (3), «Афект» (А) за підсумками дослідження дало можливість отримати такі результати (табл. 2).

Результати, отримані за тестом ОМО (найбільш типові фрагменти із груп студентів і проєкції 1/10)

№ з/п	Стать	Вік	Дані за шкалами		
			Включення І	Контроль С	Афект А
30	муж.	25	Ie - високе	Се - високе	Aw - низьке
54	жен.	23	Iw - високе	Се - низьке	Ае - високе
88	жен.	22	Ie - низьке	Cw - високе	Ае - низьке
105	жен.	24	Ie - високе	Се - високе	Ае - низьке
129	жен.	21	Iw - високе	Се - високе	Aw - низьке
156	муж.	23	Iw - високе	Cw - високе	Ае - високе
178	муж.	25	Iw - високе	Се - низьке	Ае - високе
202	муж.	19	Ie - високе	Се - високе	Aw - низьке
243	жен.	20	Iw - високе	Се - низьке	Ае - низьке

Як видно із таблиці 2, отримані дані свідчать на користь того, що більшості обстежуваних властиво:

за шкалою І:

s «Ie - високе» - індивід відчуває себе добре серед людей і буде продовжувати пошук соціальних контактів - 36,7%;

s «Ie - низька» - індивід не відчуває себе комфортно серед людей і буде мати схильність уникати соціальних контактів - 15,8%;

s «Iw - низька» - індивід вважає за краще невелику кількість контактів - 7,3%;

s «Iw - високе» - індивід має сильну потребу бути прийнятим до еталонної групи і відчуває потребу у причетності до діяльності групової більшості - 41,8%.

за шкалою С:

s «Се - високе» - індивід бере на себе відповідальність, оспорує лідерство, прагне знайти вплив у колективі - 26,6%;

s «Се - низька» - індивід уникає самостійного прийняття рішень і взяття відповідальності - 30,2%;

s «Cw - високе» - потреба у залежності, уникає прийняття самостійних рішень - 10,1%.

за шкалою А:

s «Aw - низька» - індивід проявляє обережність при виборі осіб, з якими

створює більш глибокі емоційні відносини - 24,3%;

s «Ае - високе» - індивід має схильність до встановлення близьких чуттєвих стосунків - 43,2%;

s «Ае - низька» - індивід дуже обережний у становленні інтимних відносин - 32,8%.

Тест ОМО показав, що соціальна адаптація у середовищі обстежуваних під час навчання у педагогічному закладі вищої освіти характеризується низьким рівнем самостійності і зростаючим протягом семестру рівнем тривожності, який досягає свого піку у період залікової сесії. Однак подальша динаміка показників рівня тривожності у більшості випадків залежить від особистої активності обстежуваних і загального рівня їхніх здібностей. При цьому успішність адаптації взаємопов'язана з особливостями планування власної професійної діяльності – вона є вищою у тих осіб, які планують у майбутньому працювати у сфері, пов'язаній з одержуваною спеціальністю.

Використання методики М.Рокича виявило, що для осіб із низьким рівнем адаптації характерною є така структура термінальних цінностей (табл. 3).

Таблиця 3

Структура цінностей осіб із низьким рівнем адаптації. Термінальні цінності (у середньому за групу)

№ ранга у системі переваг	Цінність	Середня кіл-ть у групі	T	p
1	Здоров`я (фізичне і психічне)	56,0	2,94	0,07

Питання психології

2	Упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей)	54,0	2,89	0,05
3	Суспільне визнання (повага оточуючих, колектива, колег по роботі)	52,0	2,86	0,04
4	Наявність гарних і вірних друзів	52,0	2,82	0,05
5	Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	51,5	2,71	0,06
6	Щасливе сімейне життя	53,0	2,69	0,07
7	Продуктивне життя (максимально повне використання власних можливостей, сил і здібностей)	51,0	2,69	0,07
8	Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	52,5	2,63	0,09
9	Кохання (духовна і фізична близькість із коханою людиною)	51,5	2,57	0,10
10	Цікава робота	52,0	2,55	0,11
11	Творчість (можливість творчої діяльності)	48,0	2,45	0,11
12	Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне удосконалення)	49,5	2,41	0,13
13	Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	47,0	2,38	0,14
14	Активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	47,5	2,29	0,15
15	Красота природи і мистецтва (переживання прекрасного у природі і у мистецтві)	47,0	2,18	0,15
16	Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	46,0	2,14	0,16
17	Пізнання (можливість розширення освіти, кругозору, культури, інтелектуальний розвиток)	43,5	2,03	0,16
18	Щастя інших (добробут, розвиток і удосконалювання інших людей, усього народу, людства)	43,0	1,79	0,17

Для осіб, які належать до низького порядку інструментальних цінностей (табл. рівня адаптації, характерним був такий 4).

Таблиця 4

Структура цінностей осіб із низьким рівнем адаптації. Інструментальні цінності (і середньому за групу)

№ ранга у системі переваг	Цінність	Середня кіл-ть у групі	T	p
1	Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	56,0	3,05	0,06
2	Тверда воля (вміння наполягати на своєму, не відступати перед труднощами)	54,0	2,89	0,05
3	Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово)	52,0	2,82	0,05
4	Чесність (правдивість, щирість)	52,0	2,81	0,05
5	Акуратність (охайність), вміння тримати у порядку речі, порядок у справах	53,5	2,75	0,07
6	Вихованість (гарні манери)	53,0	2,73	0,08
7	Старанність (дисциплінованість)	52,0	2,71	0,08

Питання психології

8	Раціоналізм (вміння здраво і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення)	51,0	2,71	0,08
9	Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність у роботі)	52,5	2,67	0,10
10	Чуйність (дбайливість)	51,5	2,62	0,11
11	Освідченість (широта знань, висока загальна культура)	51,0	2,50	0,11
12	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	48,5	2,43	0,11
13	Життєрадісність (почуття гумору)	49,5	2,38	0,12
14	Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)	49,0	2,32	0,13
15	Сміливість у відстоюванні власних поглядів	47,5	2,11	0,14
16	Толерантність (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)	45,0	2,00	0,15
17	Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)	44,0	1,93	0,16
18	Непримиримість до недоліків у себе та інших	43,0	1,74	0,21

Висновки.

Таким чином, можна зробити висновки, що отриманий порядок термінальних цінностей майбутніх педагогів спрямований на зниження ними тривоги (усунення об'єктивних підстав для занепокоєння) і компенсацію почуття власної

неповноцінності. У свою чергу отримана комбінація інструментальних цінностей майбутніх педагогів демонструє орієнтири у побудові ними найбільш ефективних форм поведінки (набір недостатньо виражених у представників цього типу якостей, які вони прагнуть розвинути).

Список використаних джерел

1. Галян А.І. Особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності: дис. канд. психол. н. Луцьк, 2016. 179 с.
2. Каземіренко В.П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молодого людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. №6. С. 76-78.
3. Калюжна Ю.І. Емоційний аспект адаптації майбутніх педагогів до професійної діяльності. *Психологія і особистість*. 2016. №2 (10) Ч.1. С.161-170.
4. Солодухова О.Г. Становлення особистості вчителя у процесі професійної адаптації: монографія. Донецьк: ТОВ «Лебідь», 1996. 176 с.

References

1. Galjan A.I. (2016) Osobystisni resursy adaptacii' majbutnih medychnyh pracivnykiv do profesijnoi' dijal'nosti [Personal resources of adaptation of future medical workers to professional activity]: dys. kand. psyhol. n. Luc'k. 179 s. (in Ukrainian)
2. Kazemirenko V.P. (2004) Programa doslidzhennja psyhosocial'nyh chynnykiv adaptacii' molodoi' ljudy ny do navchannja u VNZ ta majbutn'oi' profesii' [The program of research of psychosocial factors of adaptation of the young person to training in high school and the future profession]. *Praktychna psihologija ta social'na robota*. №6. S. 76-78. (in Ukrainian)
3. Kaljuzhna Ju.I. (2016) Emocijnyj aspekt adaptacii' majbutnih pedagogiv do profesijnoi' dijal'nosti [Emotional aspect of adaptation of future teachers to professional activity]. *Psyhologija i osobystist'*. №2 (10) Ch.1. S.161-170. (in Ukrainian)
4. Soloduhova O.G. (1996) Stanovlennja osobystosti vchytelja u procesi profesijnoi' adaptacii' [Formation of the teacher's personality in the process of professional adaptation]: monografija. Donec'k: TOV «Lebid'». 176 s. (in Ukrainian)

Резюме

Козак О. Ю. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тьгини

О ВЗАИМОСВЯЗИ ЛИЧНОСТНОЙ ТРЕВОЖНОСТИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В УЧРЕЖДЕНИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье отмечается, что порядок терминальных ценностей будущих педагогов направлен на снижение ими тревоги и компенсацию чувства собственной неполноценности, а комбинация инструментальных ценностей демонстрирует ориентиры в построении будущими педагогами наиболее эффективных форм их поведения.

Ключевые слова: личностная тревожность; будущие педагоги; профессиональная адаптация; учреждение высшего образования; терминальные ценности; инструментальные ценности.

Summary

Kozak O. Uman state

Pavel Tychna Pedagogical University

ABOUT THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSONAL ANXIETY AND PROFESSIONAL ADAPTATION OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Introduction.

The success of professional adaptation is associated not only with the nature of professional intentions (labor socialization), but also with individual adaptive abilities, level of anxiety (tolerance to external factors of irritation), conflict behavior, behavioral patterns that form a personal position from the very beginning, social contacts, although the most significant periods of professional adaptation are training in a secondary special or higher education institution, the beginning of employment.

Purpose.

This substantiation of the relationship between the level of personal anxiety of future teachers and their professional adaptation in terms of higher education.

Methods.

Methods such as observation, conversation, and testing were used to diagnose socio-psychological adaptation. It was chosen as the main test for diagnosing the level of personal anxiety Spielberger-Khanin and the method of K. Rogers-R. Diamond. To identify the specifics of individual adaptation, tests were used to determine the level of adaptability - Multilevel personal questionnaire «Adaptability» (MPO-AM), OMO questionnaire V.Schutz-A.Rukavishnikov, method «Scale of terminal and instrumental values» M.Rokych.

Originalito

The picture of the dynamics of personal changes obtained in the course of the study made it possible to look at the processes of social adaptation of a person not only as an adaptation to new conditions of personality development, but also as an adaptation to negative, often destructive factors of a person's life in a new society. The results of the study made it possible for a wider practical use of the methods of social psychology, which make it possible to study personal processes as events of social adaptation of a person, which allows not only to determine, but also to direct the practical work of psychologists engaged in the problem of primary labor adaptation to the formation of personal resistance to changes in macro- and micro-social space, to respond to changes in the qualities of this space and to understand the socio-psychological characteristics of the personality of a young person who finds himself within these changes.

Conclusion.

It can be concluded that the obtained order of terminal values of future teachers is aimed at reducing their anxiety (elimination of objective grounds for concern) and compensation for feelings of inferiority. In turn, the resulting combination of instrumental values of future teachers demonstrates guidelines in building the most effective forms of behavior (a set of insufficiently expressed in the representatives of this type of qualities that they seek to develop).

Key words: personal anxiety; future teachers; professional adaptation; higher education institution; terminal values; instrumental values.

Received/Поступила: 16.01 21